

ƏDALƏT QURANDA

<"xml encoding="UTF-8?">

ƏDALƏT QURANDA

ƏLƏDDİN MƏLİKOV

Zülmün mənası "Tacül-ərus" deyir: "Zülm" digərinin mülkündə təsərrüf edib, həddən keçməyə deyilir. "Lisanül-ərəb" kitabında belə deyilir: "Zülm" hər hansı bir şeyi z yerinə qoymamaqdır.

Rağib "Müfrədat" kitabında zülmün mənasını "Lisanül-ərəb" kimi qəbul etmişdir.

"Ədlin" və ya ədalətin mənası Əmirəl-müminin, "ədalət" və "bəxşişdən" hansı biri fəzilətlidir sualının cavabında buyurur: (ərəbcə)[1] "Ədalət hər bir şeyi z yerində saxlayır." "Tacül-ərus" və "Lisanül-ərəb" də qeyd olunduğu kimi, "ədalət" cürün ziddidir. Ədalət, orta səviyyədə hərəkət etmək, ifrat və təfritə varmamaq və düzgünlüyə hkm etmək deməkdir. "Ədil" nəfsinin hkmü ilə haqdan uzaqlaşib, cürə hkm etməyən şəxsə deyilir. "Rağib" deyir: "Ədalət hər bir şeyi bərabər bilməkdir." Rəvayət edilmişdir ki: (ərəbcə)[2] "Asimanlar və yer, ədalət və bərabərliklə bərpədir. Onların tərkibində lazım olan şeylər çatışmasaydı və ya həddən çox olsaydı, quruluşu bir-birinə dəyərdi." Qeyd etdiyimiz cümlədən aydın olur ki, ədalət və bərabər şəkildə bilmək hər bir şeyin bir-birinə oxşarlığı demək deyildir. Ədalətdən məqsəd, hər bir şeyin z miqdarı və qədərində olmasıdır. Gy və yer, kəhkəşanlar, dağ, dəniz və sular, insan, heyvan, bütün canlı və cansızlar mycud olub, yaşamaqları üçün lazımlı şəraitə mhtacdırlar.

"Qistin" mənası Rağib "Müfrədat" kitabında yazır: "Qist, ədalətlə qismət olan şeyə deyilir." "Lisanül-ərəb" və "Tacül-ərus" kitablarında qeyd edilmişdir ki, qist, ədalət, hissə və qismətdir. İqsat, hər hansı bir şeyi ədalətlə bilməyə deyilir. Hədisdə belə deyilir: (ərəbcə) "Hökm etdikdə ədalətli olurlar. Hər hansı bir şeyi bldükdə isə ədalət və qistlə blərlər." Əbu Hilal Əsgəri "Əl-füruq" kitabında deyir: Qismət və qist bir-birindən fərqlidir. Lazımı miqdarından çox olduqda "qismət" adlanır. Qist isə ədalətlə və lazımı qədərində təyin olunmağa deyilir. bəziləri belə demişdirlər: "Hər hansı bir şey qist və ədalətlə blündükdə deyirlər: onu z aralarında "təqsim" etdilər (qistlə bldülər). Belə demək olar ki, "qist" bilmə məsələlərində ədalətin adıdır. Qeyd edilmişdir ki, "qist" hər hansı bir insanın lazım və mhtac olduğu qismətə deyilir. "Qist" kəlməsi Quranda Müqəddəs Quranda "qist" kəlməsi çox işlənmişdir: (ərəbcə) "Hədid" surəsinin 25-ci ayəsinin məzmunu belədir: Peyğəmbərləri nişanələrlə gndərmək, Quranı və mizanı nazil etmək insanları qistə və ədalətə ynlətmək üçündür. Ayənin zahirindən belə başa

düşülür ki, qist ədalət mənasında işlədilmişdir. Amma ədalətin əvəzinə “qist”-dən istifadə etmək buna görə ola bilər ki, oxucu və eşidən ədalətlə qismət olan hər bir şeyə diqqət etsin və onun insan cəmiyyətinin bərpasında əhəmiyyətinə varsın. Bu həqiqəti də nəzərdə almaq lazımdır ki, Peyğəmbərlərin zamanı iqtisadiyyatın ədalətin bərpasında heç bir qüvvəyə malik olmadığı bir zaman idi. Peyğəmbərin kəlməsi və Quranın nazil olmasında iqtisadi nizamın tənzimlənməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Mütləq ədalət, iqtisadi nizam tənzimlənmədən mükəmlənə bilməz. Nəticədə düzgün istehsal və idxal üsulları baş tuta bilməyəcəkdir.

Allah-təala digər bir ayədə buyurur: (ərəbcə)[3] “De mənim Pərvərdigarım məni qistə əmr etmişdir.” Bu ayədə qeyd olunan “qist”-dən məqsəd ya mütləq ədalətdir və ya ədalət əsasında bilmək mənasını daşıyır. (ərəbcə)[4] Bu ayədə Allahın qist əsasında əməl etməsindən məqsəd budur ki, hər bir şeyi hikmətlə və lazımı qədərində yaratmışdır. Digər ayələrdə buyurur: (ərəbcə)[5] “Qorxursunuz ki, məbada yetimlər barəsində ədalət və qistə riayət etməyəsınız...” (ərəbcə)[6] “Hər bir şeyi ədalət və insaf içüsü ilə içün.” Güman edilir ki, qeyd etdiyimiz ayələrdə “ədalət”, maddi və iqtisadi məsələlər haqqında işlədilmişdir. Allah-təala müxtəlif ayələrdə buyurur: (ərəbcə)[7] “Allahın yolunda mükəmm olun. Ədalət və düzgünlüyə şahid dayanın.” (ərəbcə)[8] “Bunlar Allahın yanında daha düzgün və daha mükəmdir.” (ərəbcə)[9] “Onların arasında hükm etdikdə, ədalətlə hükm et.” Ayələrin zahirindən “hükmə ədalətli olmaq” başa düşülür. “Qist” kəlməsi Nəhcül-bəlağədə Nəhcül-bəlağədə, “qist” kəlməsi ədalətlə və lazımı qədərində bilmək mənasında işlədilmişdir.

163-cü xütbədə Tovuz quşunun yaranması haqqında buyurur: “Rənglərdən qist və lazımı qədərində bəhrələnməmişdir.” 183-cü xütbədə Allah-təalanın vəsfində buyurur: “Allah qistlə z xəlf etdikləri arasında dayanmışdır. (hər bir şeyi ədalətlə və lazımı qədərində qismət etdi. Yaranışla müvafiq və uyğun yaratdı.) Onlar üçün hükm etdikdə, ədalətlə hükm etdi. Ədalətin müxtəlif cəhətləri Bir çox insanlar ədalətin tərifində və adil şəxs dedikdə onun həqiqətinə varmırlar. Hər hansı bir dylətin rəhbərini və ya məsul işçini şəxsi mənafeədən uzaqdırsa və mycud qanunu hamı üçün bərabər şəkildə icra edirsə, (qanunun qəbul edilməsində insanların rolunun olub-olmamasının heç bir rolu yoxdur.) Adil hesab edirlər. Məsələn, “Ənuşirəvan, və onun dylətini adil hesab edirlər. halbuki Ənuşirəvanın dyləti zülm əsasında və çirkin bir dylət idi. O, dyləti z haqqı hesab edirdi və ona atası Qubaddan irs apardığı digər şeylər kimi baxırdı. Bu səbəbdən digərlərini hükmətə sahib olmaqdan məhrum edirdi. Belə ki, bir hakim və hükmət ədalətsiz şəkildə dyləti qoruyurdu.[10] Ənuşirəvanın Rum ilə müharibədə pula ehtiyac duyurdu. Onun xəzinəsində lazımı qədər pul mycud deyildi. Palançı şəxs bir şərt ilə ehtiyac duyulan pulun dənməsini hədəsinə gətirdi. Şərt bundan ibarət idi ki, dylətdə mycud olan fərqlənmələrə və nəticədə yladlının təhsildən məhrum olmasına son qoyulsun. Firdovsinin “Şahnamə”də qeyd

etdiyi bu dastan, dylətdə mycud olan fəsada sübutdur. Şah, palançı şəxsin szünü eşitdikdə qəbul etmədi, şübhəsiz, ümumi camaat belə bir hakimi adil hesab edirlərsə, ziyalı və elmə yiyələnən insanlar belə bir dyləti və onun başçısını zalım bilirlər. həqiqətən elmi məxsus bir təbəqəyə, inhisarlaşdırmaq, şahzadələrə və ordu başçılarının yladlarına məxsus etmək, byük bir zülmdür. "Con Smit" (Afrika milliyətçilərinin rəhbəri) "Rudziya"-hükumət qanunlarının icraçısı, zalım hesab edilir. Belə bir dylətin tərəfdarları da zülmkar hesab edilməlidirlər. Eləcə də ünkü insan azadlığı, fəziləti vəl .Kommunizm və Kapitalizm qurumları zülmə əsaslanırlar həqiqətindən uzaqdadırlar. Həmçinin güclə dyləti ələ keçirən hakim dylət işlərində ədaləti qorumaq istəsə belə, zalım hesab edilir. Beləliklə, gzdən pərdə asan bu cür ədalətləri ədalət hesab etmək olmaz. Hərçənd ədalətdən bəhrələndiyinə grə mütləq zülmün qarşısında ədalətli gze çarpır. Mütləq ədalət heç bir cəhətdən zülmə qarışıqı yoxdur. Hər baxışda ədalət gze dəyir.

Qeyd edəcəyimiz ədalətin bütün xüsusiyyətlərinə malikdir.

Hakimin ədaləti: Hakimin ədaləti bundan ibarətdir ki, onun dyləti hamı tərəfindən qəbul edilsin, güc strukturlarına sykənməsin, şəxsi manafəə əsaslanmasın, müəyyən şəxs və təbəqəni digərlərindən üstün tutmasın. Hakim yalnız düzgünlüyü, z dylətinin başlığı hesab etməlidir. Ləyaqətinə dylətçilik edə bilmədikdə kənarlaşmalıdır. Qanunları bərabər şəkildə icra etməli və zülmə yol verməməlidir. Bu ədalətə siyasi nqteyi nəzərdən bir baxışdır.

_____ [1] "Səfinətül-bihar", 2-ci cild, səh. 166. [2] Yənə orada. [3] "Əraf" surəsi, 29-cu ayə. [4] "Ali-İmran" surəsi, 18-ci ayə. [5] "Nisa surəsi", 3-cü ayə. [6] "Ər-Rəhman" surəsi, 9-cu ayə. [7] "Maidə" surəsi, 8-ci ayə. [8] "Bəqərə" surəsi, 282-ci ayə. [9] "Maidə" surəsi, 42-ci ayə. [10] Qeyd etmək lazımdır ki, adil hakimin zamanında dünyaya gza açdım. Hədisinin Peyğəmbərə nisbət verilməsi isbat edilməmişdir. Hədis alimləri bu hədisi .saxta hədislərdən hesab edirlər. Müxtəlif şahid və qərinələr də hədisin zəifliyini təsdiq edir